

KOSSUTH HARCA A REAKCIÓ ELLEN

(A Magyar Tudományos Akadémia II. osztályán 1951. december 12-én tartott előadás)

Írta: ANDICS ERZSÉBET
akadémikus

Amikor a fiatal Kossuth a múlt század harmincas éveinek elején a politikai élet színterére lép, a magyar nemzeti mozgalomban évszázados tradícióként érvényesül a bizalmatlanság és szembenállás az »udvari párt«-tal, a felső-táblán túlnyomó többséggel rendelkező, az országos méltóságokat betöltő nemzetietlen főnemességgel. Ha ez Széchenyi fellépése során egy időre némileg csökken is, később annál erősebben előtérbe lép, egyenes arányban azzal, ahogy a nemzeti mozgalom anti-abszolutisztikus jellege egyre határozottabb anti-feudális vonásokkal gazdagodik.

A nemzeti és reform-mozgalmat támogató közép- és főnemesség megyei össze-
jöveteleinek, az alsó-tábla üléseinek levegője szinte izzó a harag és felháborodás
állandó kitöréseitől »a nagyméltóságú Főrendekkel« szemben, akiknek el-
utasító magatartása a végsőig elódázza, sok esetben lehetetlenné teszi a leg-
szerényebb, legmérsékeltebb reformok keresztülvitelét is. Kölcsény Ország-
gyűlési naplója tele van panaszokkal a Bécset kiszolgáló »keresztes és kulcsos«
»méltóságosokra«, a »káptalani helyeken és püspöki székekben oly áldott
ebédekkel és vacsorákkal hizlalt« főpapokra.¹ Kölcsény szerint a főrendek szemé-
ben »milliók nyugalma« tekintetét nem érdekeli.² Az oligarchia »rosszul
tanulta meg a magyar nép történeteit«, majd csak a maga »kárán tanul«.³

A nemzetietlen, előjogaihoz mindenáron ragaszkodó arisztokrácia ellen
Deák is nem egyszer kikel. A főrendekről mondja 1835. október 31-i beszédében,
hogy ők azok, akik »miatt estek el a diétán nemzetünknek legforróbb kívánatai«.⁴
Ismételten kifejti, hogy »a nemzet kincse nem a nemzetségek régi nevének
megtartásában, nem az értékeknek egynéhány kezekbe halmozásában áll«
és hogy »a hajdankornak körülményeivel a fényes nemzetségek hajdani fontos-
sága is elenyészik«.⁵

Még nagyobb szenvedélyességgel támadta báró Wesselényi Miklós a
németesedést terjesztő magyar arisztokráciát, »a gyáva s undok korcsokat«,

¹ Kölcsény Ferenc Országgyűlési naplója, Bp., 1886. 213, 92, 107, 111. l.

² U. o. 122. l.

³ U. o. 122. 118. l.

⁴ Kónyi Manó: Deák Ferenc beszédei. Bp., 1903. I. köt. 174. l.

⁵ L. Deáknak 1834. július 12-én a kerül. ülésen a hitbizományok ellen mondott
beszédét. Kónyi i. m. 77—78. l.

akiket »hiú fény-vadászás s udvari kegy szomja kicsalt« a honból, »a nagyurak s az őket majmolók szolgálját.«⁶

A reform-nemzedék önön küzdelmei tükrében élesebben meglátta az arisztokrácia vétkeit a multban is. »Ezeknek ősei — írta a magyar mágnásokról keserűen Kölcey — hagyták el a Giskra elleni csatában Hunyadi . . . Ezeknek ősei hagyták el a szabadság harcán Rákóczit.«⁷ A magyar arisztokrácia bűneivel, »a főúri göggel és visszavonással« magyarázta Czuczor a mohácsi vészt.

»Isteni ostorként ült úr jobbágya nyakára,

S a pórnak kicsikart vére kiálta bosszút.

S megnehezült a világbírónak ítélete, s lőn a

Nemzeti nagy bűnnek nagy torolója Mohács.« (1837)

Csoda-e, hogy a fiatal Kossuth első nagyobb feltűnést keltő megyegyűlési fellépésében a »rossz hazafiakról« beszél, akiket a bécsi udvar »jutalmazni szokott,« amiről báró Vay Miklós zempléni alispán siet is jelentést tenni gróf Reviczky kancellárnak.⁸

Hogy e korszak arisztokrata-ellenes levegőjét a fiatal Kossuth milyen mélyen magábaszívta, bizonyítja az is, hogy esztendőkkel később, a konzervatív párttal hadakozva arra hivatkozik, hogy az országban csak két párt van és ez a két párt az évszázadok óta fennálló »hazafi párt« és »udvari párt«.⁹ A főnemesség egy részének csatlakozása a reform-mozgalomhoz, gróf Batthyány Lajosnak és társainak buzgósága e téren, még szövetségük legjobb idejében sem tudja Kossuthat elfeledtetni, hogy a magyar mágnások a történelem folyamán országos méltóságukat rendszerint a nemzet érdekei ellen használták fel. Mint tudjuk, Kossuth 1847 elején eléggé élesen visszautasította Batthyány arra vonatkozó javaslatát, hogy a megüresedett nádori széket magyar mágnással töltsék be.¹⁰

De akármilyen arisztokrata-ellenes volt a környezet és a levegő, amelyben Kossuth felnőtt és első politikai lépéseit megtette, viszonyát a magyar nagybirtokos főnemességhez nem valami hagyományos és öröklött elfogultság jellemzi. Politikai álláspontját ebben a kérdésben lépésről-lépésre, *saját politikai tapasztalatai alapján* alakítja ki; ez nem történik egyik napról a másikra és nem is történik nyílegyenes vonalban. »Országgyűlési Tudósításait« ugyan átfűti az indignáció a felső-táblán székelő »szervilis felekezettek«, különösen a »szervilitás minden mértékét« meghaladó kat. főpapokkal szemben,¹¹ de ez

⁶ Wesselényi beszéde a magyar nyelv ügyében a Főrendek 1833. február 20-i ülésén. *Kossuth Lajos* : Országgyűl. Tudósítások, Bp., 1948. I. köt. 182. l.

⁷ Kölcey Ferenc Országgyűlési naplója, 44. l.

⁸ Vay levelét közli : *Viszota Gyula* : Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája Kossuth Lajossal. I. köt. Bp., 1927. 17. l.

⁹ Kossuth 1847. október 17-i beszéde. Közli *Barta* : Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen. Bp., 1951. 211. l.

¹⁰ Erről beszél Kosáry Domokos »Kossuth Lajos a reform-korban« c. munkájában Bp., 1946. 339. l. Az e tényre vonatkozó titkos rendőri jelentést közli Barta i. m. 271. l.

¹¹ Kossuth Lajos Országgyűl. Tudósítások. I. köt. 112, 113, 115, 169. stb. l-on.

nyíltan és közvetlenül alig jut kifejezésre. Ugyanez áll csaknem teljes mértékben a »Törvényhatósági Tudósításokra« is. Kossuth ebben az időben a saját, majdnem oly messzehangzó szavát tulajdonképen még nem hallatja. S ha tudósításai miatt mégis oly éles, csaknem tragikus kimenetelű összeütközésbe került a bécsi kormánnyal és ami azzal jóformán egyet jelentett, a magyar aulikus arisztokráciával, ebben a gyarmati helyzet, az abszolutisztikus kormányzati rendszer, az uralkodó feudális viszonyok egész keresztmetszete benne foglaltatik.

Itt kell rámutatnunk arra, hogy a reform-korszakkal foglalkozó történelmi irodalmunkban e kor viszonyainak és szellemének igazi képe jóformán teljesen elsikkad. Az akkori magyar viszonyokat idillikus ábrázolásában, a kor égető kérdéseit, a szereplőket, mintegy szirupba mártva, s ezáltal a felismerhetetlenségig elváltoztatva mutatja be. Pedig ez a kor minden volt, csak nem idillikus. Nem kényelemkedvelő, békés »bécsi öreg urakkal«, hanem kegyetlen és szívós ellenféllel kerültek szembe azok, akik a fennálló viszonyok börtöneik szűk keretein változtatni akartak. Az évtizedes eredménytelen harcban törik össze lelkileg Kazinczy, Kölcsey, válik csalódottá Deák. Akiket a hiábavalónak látszó küzdelem, vagy korrupció nem tör meg, azokat főbenjáró pörökbe fogják. Sokszor egy bíráló szóért, egy élesebb kifejezésért, hiszen a bécsi kormány és tegyük hozzá a magyar kancellária és helytartótanács gyakran nagyon is tekintélyes névre és címre hallgató, nem egyszer egyházi ruhás titkos kémei mindenütt ott vannak. Az országgyűlési ifjak és Wesselényi Miklós pörbefogása nyomán rémület szállja meg a lelkeket. »Mostanság az igazmondó feje felett pallos függ« — kiált fel Fejér megye közgyűlésén Madarász László. Széchenyi ijedten semmisíti meg iratait. A vérpadra hurcolt magyar jakobinusok árnyai kísértének. A börtönben Lovassy megőrül. A fogságból élő-halottként kiszabaduló Wesselényi úgy érzi, hogy »gonoszság és erőszak elmetzették inait.«¹² Kossuthal ugyanez volt a terve nemcsak Bécsnek, hanem a Béccsel szövetkezett magyar aulikus főnemességnek is.

Reform-korszakkal foglalkozó történelmi munkáinkban különösen homályban marad a magyar nagybirtokos arisztokrácia közvetlen szerepe a hazafiak üldözésében. Pedig ez a szerep nem merült ki »bécsi bürokraták« parancsainak egyszerű végrehajtásában.

A magyar aulikus arisztokrácia nagybefolyású, kormányhatalommal bíró képviselői *sürgetik* Kossuth elfogatását. József főherceg nádor és az udvar ingadozásaival *szembeszállva* gróf Pálffy Fidél kancellár, gróf Cziráky Antal országbíró, gróf Majláth Antal jövődő kancellár szorgalmazza azt. A pert Kossuth ellen éppúgy, mint Wesselényi ellen, gróf Reviczky Ádám és gróf Majláth György véleményezése alapján indítják meg. A királyi tábla magyar főurai tagjai: báró Vay Miklós, gróf Nádasdy Lipót, Szögyény László és mások

¹² Idézi: Kosáry i. m. 183. l.

hozzák meg, mind a két perben, az elmarasztaló ítéletet. Ha volt különbség, csak annyi, hogy a nincstelen prókátor Kossuth Lajos elítéléséből még kevésbé csináltak lelkiismereti problémát, mint Wesselényiéből. Szőgyény László tanúságtétele szerint Kossuth bűnösségének kimondása még csak »élénkebb vitatkozást« sem idézett elő a királyi tábla nagyméltóságú tagjai között. »Teljesen a törvény szellemében jártunk el — írja Szőgyény — midőn Kossuth Lajost több évi börtönbüntetésre ítéltük.«¹³

Kossuth a börtönből való kiszabadulása után, mint ismeretes, eléggé véletlenül, a magyar kormányservek legnagyobb megrökönyödésére jutott sajtó-organumhoz, a Pesti Hírlaphoz. Pedig Kossuth mindannak ellenére, amit ezekben az esztendőkhöz átélt, szívesen üdvözölte volna az arisztokráciát a nemzeti és reform-mozgalom táborában. Nem sokkal a Pesti Hírlap megindulása után, annak 1841. január 17-i számában írja a következőket:

»Kiknek már nevüknél fogva ily hatáskör nyílik, minőre mások csak hosszadalmas munkahüsséggel küzdhetnek föl, kik a polgárjogoknak elsőszülöttjei... és önállóbb, függetlenebb munkásságra hivatvák, mint kiket a tömegek akarata s néha tán elfogultsága korlátozhat; ezekre — ha akarják — szép jövő vár. Ha — miként bizton hisszük — néhány lelkesebbjeik példájaként kivetkeztek a szűkkeblűség, szeretetlenség, nemzettelenség lepleiből, ha érzik, hogy igazságnak lenni nem áldozat... és az alkotmányos életfejlemény békés ösvényén a józan haladás zöld reményszín szegte fehér zászlóját ők viszik elől, a nemzet őket bizalom-teljesen fogadja vezéreivé.«

Igaz, hogy Kossuth ugyanebben a cikkében leszögezi: »a nemzetnek rendeltetése... teljesülni fog — velük (t. i. az arisztokráciával — A. E.) és általuk, ha nekik tetszik, nélkülök, sőt ellenök, ha kell.«¹⁴

A Pesti Hírlap vitája a gróf Dessewffy Aurél szerkesztésében megjelenő Világ-gal, — Kossuth vitáit Széchenyivel itt tudatosan nem tárgyaljuk, noha témánkat nem egy helyen súrolják — ugyancsak nem mentes egy bizonyos bizakodástól, hogy a magyar arisztokrácia nagy hatalmánál és befolyásánál fogva, javára válhat a nemzeti ügynek. A Pesti Hírlap, noha nem egyszer leszögezi, hogy a Világ »a haladási eszmék elleni feudális opposíció orgánuma«, »kerekén kimodva a tespedés színét viseli«, mégis annak a véleményének ad kifejezést, hogy a két lap »versenyzése a magyar zurnalisztikában jótékony ösztönül szolgál... Megbecsülteknek fogjuk magunkat érezni — írja — hogy hivatva leszünk az elmesúrlódás harcjátékát ily derék lovaggal (t. i. gróf Dessewffy Auréllal) végigküzdeni.«¹⁵

¹³ Id. Szőgyény-Marich László Emlékiratai I. köt. Bp., 1903. 7—8. l.

¹⁴ Pesti Hírlap 1841. február 17. »Hivatás« vc. (Aláhúzás tőlem — A. E.)

¹⁵ Pesti Hírlap 1841. okt. 16. »Polémia« vc.

Kossuth Dessewffyék támadását *mérsékelni* igyekszik. Figyelmezteti a Világ-ot, hogy »ne szaggassa fel a sebeket, mik a nemzet és kormány közti bizodalom ápoló karjai közt már-már beheggedtenek«. ¹⁶ Majd másutt azt írja : »A sokat hányatott, sok véstől körített szegény magyar hon gyermeki közt vetélytársaknak igen, de ellenségeknek lenni nem kellene; amazokat pedig csak nemes verseny, küzdés csak ezeket illetheti.« ¹⁷

Ha Kossuth a feudális arisztokráciával folytatandó »nemes párviadalban« reménykedett, amiből »a haza csak nyerhet«, úgy ezek a reményei *nem* igazolódtak. 1844. júniusában »Szerkesztői búcsúszavában« az elmúlt három és fél esztendőre visszatekintve leszögezi : »Nem volt fegyver a nyílt megtámadástól, a rendszeresített koromfekete gyanúsítástól, szándékos elmagyarázástól, le egész a sötét rágalomig, mely ellenem mozgásba nem tétetett.« ¹⁸ Ugyanebben az időben írja Wesselényinek : »Te tudod mennyi ezernyi szörny állta utamat.« ¹⁹

És valóban, az úgynevezett »új-konzervativok« és főkép vezérük, gróf Dessewffy Aurél a Pesti Hírlap elleni állandó harcnak szentelte főfigyelmét és mindenekelőtt Kossuth politikai befolyásának csökkentésére törekedett. Horváth Mihály írja, hogy Dessewffy »nem ismert fontosabb feladatot«, mint a Pesti Hírlap iránya ellen »sorompóba lépni, s vele a napi sajtóban megküzdeni«. ²⁰ Dessewffy nevezte el a Pesti Hírlap küzdelmét »a semmivel nem bírók harcának a valamivel bírók ellen«. Dessewffy — írja Horváth Mihály — »oda irányozta törekvéseit, hogy az ellenzéki pártot megoszlassa és annak legalább egy részénél megrontsa Kossuth vezéri tekintélyét«. ²¹ A feudális reakció szempontjából Dessewffy kétségtelenül jó politikai érzékkel fogta fel a helyzetet, amikor arra törekedett, hogy az ellenzék vezetése Kossuth kezéből Széchenyi vagy Deák kezébe kerüljön, miközben *egész nyíltan* hivatkozott arra, hogy Kossuth személye a nagybirtokos arisztokrácia körében különösen nagy ellenkezést vált ki. ²²

Pedig tudjuk, hogy a Pesti Hírlap megjelenésének korszakában Kossuthnak nem egy reform-javaslat, politikai és gazdasági követelése még csak csírájában van meg. Ő maga ezeket az éveket így jellemezte : »megállottam az eszmék felén, megállapodtam az igazság negyedrésznél, — gondolván : jönnek talán jobb idők«. ²³ De így is Kossuth mindenegyik cikke a Pesti Hírlapban az ország gyarmati és feudális korlátai ellen intézett egy-egy támadás volt. Nemcsak

¹⁶ Pesti Hírlap 1841. nov. 13. »Viszonzás«.

¹⁷ Pesti Hírlap 1841. nov. 17. »Viszonzás« II.

¹⁸ Pesti Hírlap 1844. jún. 30.

¹⁹ A levelet közli Kossuth Ferenc : Kossuth Lajos Iratai XIII. köt. 356. l.

²⁰ Horváth Mihály : Huszonöt év Magyarország történetéből. Genf, 1864. II. köt. 68. l.

²¹ U. o. 78. l.

²² U. o. 79. l. ; ugyancsak lásd különösen Dessewffy »Nyilatkozat és igazolás« c. cikkét a »Világ« 1841. nov. 24-i számában.

²³ Pesti Hírlap 1843 végén : »Kiábrándulás«.

azokban az értekezéseiben, amelyekben »szabad földért« szállt síkra, (»bármit károgjon is a feudális opposíció«), a papi tized eltörléséért, a városok polgárjogaiért, vasutakért, népképviseletért, közteherviselésért és iparegyesületekért, hanem akkor is, amikor az utcák jobb megvilágítását, több kórházat és kisdédóvót, vagy jobb technikai oktatást követelt, az utcán megfagyott, éhenhalt gyermekek óriási számán, az igazságszolgáltatás barbár módszerein az »apróska kényurak« garázdálkodásán, a »vastag tudatlanságon«, háborodott fel. — Bármilyen részletkérdést, látszólag apró visszasságot tárgyal: a feudalizmus bilincseiből kiszabadulni nem tudó szerencsétlen ország szükségszerű ezernyi baját fedi fel.

A 40-es évek folyamán a reform-mozgalom és a vele szembenálló konzervatív irányzat küzdelme egyre inkább az erősödő polgári fejlődés és az idejétmúlt, de létéhez görcsösen ragaszkodó feudális rend élet-halál harcává női ki magát. Nemcsak arról van szó, hogy a két irányzat mögött ellenséges osztályok egymással ellentétes érdekei állnak, hanem arról is, hogy ezek az ellentétek olyan élesek, amilyenek csak a történelem nagy fordulópontjain szoktak lenni, amikor egy elavult társadalmi renddel, annak védelmezőivel szemben új osztályok, új gazdasági és politikai rendért szállnak síkra.

1844. közepén Kossuthot megfosztják a Pesti Hírlap szerkesztőjének állásától. Nemcsak a tény, a dátum sem volt véletlen. 1844. elején Metternich erőlyesen felhívja az udvar figyelmét az önálló vámrendszer kérdésének felvetésével, a védegyelet-mozgalom megindításával egyre »nyugtalanítóbbá« váló magyarországi helyzetre és felhatalmazást kér a magyar ügyekkel való különös foglalkozásra.²⁴ »A magyar viszonyokról« ugyanebben az évben írt elaboratumában Metternich leszögezi, hogy »Magyarország a forradalom pokoltornácán van.«²⁵ »A védegyeleti mozgalomnak — írja — »titkos céljai hűtlenséget (Landesverrath), nyílt céljai tiszta képtelenséget jelentenek.« »A király ragadja meg a kormányzás gyeplőit . . . Álljon az ország gazdasági felélénkítésének élére.« Jelzálogkölcson-bank felállítása és a közlekedési ügyek fejlesztésének előkészítése, — íme Metternich gazdasági programja. A politikai programja már gazdagabb. 1844. május 9-én József nádorhoz intézett levelében »kiindulási pontokul« a következő három legsürgősebb tennivalót szögezi le:

biztos többség megteremtését az alsótáblán,
annak biztosítását, hogy ezen többséget a kormány vezeti,
szükséges, hogy a mégvék más vezérlet alá kerüljenek.²⁶

»A feladat, — szögezi le Metternich báró Jósika Samu erdélyi alkancellárral folytatott bizalmas levelezésében — az ellenséges elemek meggyengítése.«²⁷

²⁴ L. Metternich feleségének, a magyar gróf Zichy Melanienak naplőfeljegyzéseit ebből az időből. Aus Metternichs nachgelassenen Papieren. Wien, 1883. VII. köt. 5. l.

²⁵ U. o. 51—63. l.

²⁶ L. Wirkner Lajos: Élményeim. Pozsony, 1879. 155. l.

²⁷ Metternich megjegyzése Jósika levelére az adminisztrátor-rendszer bevezetéséről. 1844. nov. 13. Jósika cs. lt. Erdélyi Múzeum Levéltára.

Metternich haditervének főbb mozzanatai voltak :

1. 1844. júliusában a konzervatív magyar főurakból egy titkos bizottság kinevezése »az anarchiával határos magyar viszonyok felszámolására.«^{27/a}.

2. 1844. végén Metternich legbizalmasabb környezetéhez tartozó gróf Apponyi Györgynek magyar alkancellárrá és báró Jósika Samunak erdélyi alkancellárrá történt kinevezése.

3. Az adminisztrátor-rendszer fokozatos bevezetése a megyékben.

De talán még ezeknél a lépéseknél is döntőbb volt a konzervatív párt megteremtése az abszolutisztikus és feudális reakció részéről, ami 1846-ban vált befejezett tényé.

A feudális és abszolutisztikus reakció ellenforradalmi pártjának megteremtése, haladóként való feltüntetése, hogy annál sikeresebben szembe szállhasson a reform-mozgalommal, annak hirdetése, hogy ez a párt lényegében ugyanazt akarja, amit Kossuthék, csak megfontoltabban, más módszerekkel, — mindez valóban a *Metternich-féle »politikai magas-iskolához«* méltó ötlet volt, jellegzetes szüleménye annak a politikai műhelynek, amely a krakkói nemzeti felkelést elégedetlen galíciai parasztokkal verette le, és minden legyilkolt lengyel nemesért szabott árat fizetett.²⁸

A konzervatív párt tehát, amelynek élén gróf Déesewffy Emil, gróf Széchenyi Antal, gróf Apponyi György, gróf Barkóczy János, Szőgyény László és mások állottak, Metternich szellemi gyermeke volt, a Metternich-politika utolsó mentsvára Magyarországon, a feudális és abszolutisztikus reakció politikai sakkhúzása a magyar anti-feudális és nemzeti forradalom előestéjén.

Kossuth Lajos volt az, aki az ellenforradalmi erők által dobott kesztyűt felvette, teljes szellemi vértezetben szállt szembe támadásukkal. Kossuth volt az, akit Metternichnek és híveinek politikai sakkhúzása egy pillanatra sem tévesztett meg, annak céljait teljes mértékben átlátta és ellene könyörtelen, megalkuvás nélküli harcot indított. Nézeteit a konzervatív pártról a legrészletesebben »A magyar konzervatív párt és a nemzetiség« és az »Ellenzék és pecsovic« c. írásaiban fejtette ki.²⁹

Kossuth felfogása a konzervatív pártról leleplezőbb és elutasítóbb, mint akár Horváth Mihályé, hogy későbbi történetíróinkról ne is beszéljünk, akik, amennyiben a magyar konzervatívokkal foglalkoztak, — ilyenek elég kevesen

^{27/a} Szőgyény i. m. 156. l.

²⁸ L. erre vonatkozólag gróf Zichy Melanienak naplófeljegyzéseit 1846. márciusáról. (Aus Metternichs nachgelassenen Papieren VII. köt. 143—144. l.; ugyancsak *Pulszky Ferenc*: Életem és korom. Bp., 1884. I. köt. 212—213. l., stb.)

²⁹ A magyar konzervatív párt és a nemzetiség c. cikk 1846-ban íródott, 1847-ben Hamburgban jelent meg Bábolnai Mihály szerzői név alatt a »Magyar Szózatok« c. kötetben. Az »Ellenzék és pecsovic« c. írás Deregyei álnév alatt az »Ellenőr«-ben jelent meg ugyancsak 1847-ben. »A pecsovicok utolsó fortélya« c. névtelen röpirat, véleményünk szerint nem Kossuth tollából ered, mint ezt Vizota bizonyítani igyekszik, mégha egész részleteket is tartalmaz Kossuth cikkeiből és beszédeiből.

voltak — többnyire kritika nélkül elfogadták azt, amit a konzervatívok hirdettek magukról, hogy t. i. ők a »fontolva haladás« pártja.³⁰ E tárggyal foglalkozó történetíróink ugyanis Kossuth ragyogó írásait a konzervatív pártból, politikai publicisztikánknak ezeket a mesterműveit, amelyekből ma, száz év multán is okulhatunk, általában figyelmen kívül hagyták, *ignorálták*.

Kossuth viszonyát a konzervatív nagybirtokos főnemesség párttá tömörülésének tényéhez és politikai programjához mindenekelőtt az jellemezte, hogy Kossuth teljes mértékben felfogta ezeknek »veszélyes« voltát. Tudjuk, hogy a konzervatív párt programnyilatkozatára az ellenzék elvi nyilatkozatával, a konzervatív párt megszervezésére az ellenzéknek párttá tömörítésével tartotta szükségesnek válaszolni. 1847. október 17-én, követé választásának előestéjén tartott beszédében mondja a következőket:

»Voltak idők, midőn a magyarnak jogai és alkotmányos szabadsága nyílt erőszakkal támadtatott meg és ezen nyílt megtámadásnak legalább azon jó oldala volt, hogy a megtámadott magyar nyíltan látta maga előtt az ellenséget, számbavehette annak erejét... A mostani kor veszélyesebb... Hasonlít ahhoz, mint mikor az útfélen lesbenálló olasz az imádságot arra használja, hogy nevének szent patrónusától segédelmet kérjen a szándékolt fosztogatáshoz, vagy hasonlít ahhoz, mintha az ostya, vagy kenyér, melyet az úr asztalánál üdvösség végett fogadunk el, méregbe mártva nyújtatnék ajkainkhoz.«³¹

A konzervatív pártnak azt a taktikáját, hogy magát haladónak nevezte és hangoztatta, hogy közte és a reformpárt között csak a haladás tempójában, »mikéntjében« van különbség és hogy a reformok végrehajtására a kormány van hivatva, erre hajlandó és képes is — Kossuth »misztifikációnak«, »politikai diverziónak« minősítette, aminek a fogalmak tudatos összezavarása, a politikai frontok összekuszálása, a közvélemény megtévesztése a célja.

»A pártnevekkel Magyarországon jelenleg... sok visszaélés történik és ezen fogalomzavar hadicselül használtatik... hogy nemzetietlen, alkotmányellenes, s... ausztriai abszolutisztikus irányzatukat becsületes hangzású, de rájuk teljességgel nem illő pártnevekkel maszkírozzák a nagyközönség előtt.«³²

³⁰ A konzervatív párt tényleges politikai célkitűzéseit és szerepét felfedni nem tudta és nem akarta a magyar polgári történetírás (Szabó Ervinnek 1848—49-es forradalomról írt munkáját is ideszámítva). Miként annyi más kérdésben, ebben is a marxista történetírás mutatott rá helyesen a kérdés lényegére, nevezetesen Révai József »Marx és a magyar forradalom« és »Kossuth Lajos« c. tanulmányában. (»Marxizmus, népiesség, magyarság.« Bp. 1949. 82, 116, 136—137. l.)

³¹ Közli Bartha: Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847—48. Bp. 1951. 208--209. l.

³² Ellenzék és pecsovecs. Közli: Viszota i. m. II. köt. 835. l.

Éppen ezért Kossuth nagy súlyt helyezett a konzervatív párt elnevezésének, minden egyes jelszavának konkrét és kíméletlen leleplezésére.

»Azt mondják, konzervatívok . . . Taglaljuk kissé. Mit konzerválnak? Azt, amit a kormány meg nem támad, ami magában konzerválódik; ellenben amit a kormány megtámad, azt teljességgel nem konzerválják. A kormány Horvátországban hatalomcsapással megváltoztatá a tartományi gyűlés eddig fennállott rendszerét. Konzerválták talán a konzervatívok az eddigi állapotot? Nem . . . A kormány rendszeresítette a Kreishauptmannságot, konzerválták talán a konzervatívok a vármegyét? Nem . . . Konzerválták talán a megyei autonómiát? Nem . . . A törvény vissza-kapcsolatni parancsolja a részeket; a konzervatívok konzerválják talán az ország integritását? Nem . . . A konzervatívok konzerválják talán a magyar törvényhozásnak, a magyar birodalom határai közti felsőségét? Nem; az ország egy részének német tartománnyá átváltoztatását tűrik szolgálilag . . . A konzervatívok konzerválják talán a nemzet alkotmányos befolyását? Nem; az ausztriai szabású kormányzásnak hívei . . .«

De Kossuth előveszi a párt másik nevét is, azt, hogy »fontolva haladó« és rámutat arra, hogy ez »pártnevezetnek nem alkalmas«, mert »nincsen határozott értelme és nem is lehet«.

»Az arisztokrata, ki a haza minden javainak tejszínét élvezi, anélkül, hogy terheiben osztoznék, azt tartja okos fontolva haladásnak, mely minél kevesebb áldozatot igényel privilégiumában, minél kevesebb teherben részesíti.«

Mégis mi a magyarázata annak, hogy a konzervatívok bizonyos reformokat felkaroltak? — kérjük mi. *Az úgylis kikerülhetetlen változások minel veszélytelenebbé tétele, a feudális intézményeknek bizonyos engedmények árán való megőrzése, sőt mi több, azok megerősítése — volt a céljuk. Kossuth erre nagyon határozottan rámutatott:*

»Konzervatív irányban reformálni annyit tesz, mint a privilegiális állapotot erősíteni, mi a nemzeti alkotmányos élet kifejlesztésének és biztosításának irányával merő ellentétben áll.«

És rátér ennek konkrét bizonyítására:

»Ha a Pecsovics uraimék egy-két reformkérdést in thesi fölvesznek is programjukban, a nemesség adóztatásáról, vagyis a közteherviselésről mélyen hallgatnak. Miért? Mert az adómentesség koldus privilégiumáról lemondásnak privilegiális irányt adni teljességgel nem lehet. — A törvény előtti egyenlőségről szintúgy hallgatnak, mert ennek privilegiális irányt adni ismét nem lehet . . . Az úriszékek eltörléséről ismét hallgatnak, mert privilegiális irányban ezen eltörlés sem vezethető. Ellenben a királyi városok kérdését bezzeg fölveszik programjukba,

miért? Mert ezen kérdést oly irányban is el lehet intézni, miszerint elintézése az abszolutizmusnak segélyül szolgáljon, s a privilégiumok roskadozó épületét konszolidálja. Fölvették programjukba a vélemény-szabadságúak köztanácskozásokról biztosítását; miért? Mert ezen úgy-nevezett biztosítás módjai között azon lehetőség is foglaltatik, hogy a nyilvánosság megszoríttassék... Fölvették a büntető törvénykönyvet, miért? Mert a büntető törvénykönyvben oly törvény alkotása is lehetséges, miszerint aki kormány, vagy arisztokrácia ellen szót emel, minden teketória nélkül hűsre tétessék» stb., stb. »Világos tehát, — fejezi be Kossuth érvelését — hogy a Pecsovicsoktól valódi reformtörekvést mégkevésbé várhatunk, mint a kormánytól, melytől teljességgel nem várhatunk.«³³

Kossuth a konzervatív párt jellemző »perfidiájának« tartotta, hogy az a legfontosabb kérdésekről lehetőleg hallgatott. »Ha akarom vemhes, ha akarom nem vemhes. Ez a konzervatív politika« — írta.³⁴ »A reformzászló csak az ellenzéknél nem hasonlít könyvkötők címmutatványaihoz, melyek könyveknek látszanak, de csak hátukra van írva »Sämmtliche Werke«, belül üresek.«³⁵ A konzervatívok »nem oda puskáznak, ahová kancsal szemekkel célozni látszanak«.³⁶

Kossuth elsőrangú fontosságú kérdésnek tartotta, félreérthetetlen élességgel a nemzet elé tárni, hogy a konzervatívok és reformpártiak, között »a kérdés nem a ,miképpen‘ hanem a ,mi célra‘ körül forog.«³⁷ A konzervatívok »tulajdonképen a butaságot, a jogok anarchiáját, a feudális zavart, a bírói önkényt, a kaszt-rendszert, szóval a középkor minden iszonyát fenn akarják tartani.«³⁸ Ők csak látszanak a haladás szükségét elismerni, mert ezáltal időt reménylenek nyerhetni. Ők úgy vélekednek, hogy aki időt nyer, mindent nyer és egy szerencsés véletlen az álladalom kerekét talán megint a régi feudális kerékvágásba viheti.«³⁹

Kossuth újra és újra hangsúlyozza, hogy haladás és reakció között kell, hogy válasszon a nemzet az adott történelmi pillanatban, *harmadik út nincs*.

»Politikai életünkben lehetnek sötétebb, lehetnek világosabb színezetek: lehet, hogy egy többet, más kevesebbet, egyik így; másik amúgy akar, de az összes irány nem több, mint kettő...«

Majd másutt még határozottabb formában fejezi ki ugyanezt a gondolatot:

³³ Közli: Viszota i. m. II. köt. 858—859. l.

³⁴ Magyar Szózatok. Hamburg, 1847. 227. l.

³⁵ Közli: Viszota i. m. II. köt. 859. l.

³⁶ Magyar Szózatok, 245. l.

³⁷ Magyar Szózatok, 246. l.

³⁸ Magyar Szózatok, 245—246. l.

³⁹ Magyar Szózatok, 248—249. l.

»Hiában áltatjuk magunkat aprólékos distinctiókkal. Itt a hazában csak két párt lehet . . . Aki egyikkel nincs, a másikkal van. Itt választani kell, közép út nincs.«⁴⁰

S refrénként tér vissza Kossuthnál a felszólítás :

»Válasszon a nemzet a két párt között!«⁴¹

A konzervatívok politikája szemet húny a tények előtt, »mától-holnapig tengődő politika«⁴², amely meg akarja tartani a megtarthatatlant, »konzerválni akarja a konzerválhatatlant«. Ezzel a konzervatív politikával szemben áll a nemzet feltartóztathatatlan törekvése, kiszakítani magát a hűbériség bilincseiből, törekvése a *polgáriasulásra*.

»A magyar haza 14 millió jogtalan gyermeke polgáriságot követel. Igaz ugyan, hogy e követelés nem nyilatkozik kérelmezésekben, meetingekben, s hasonnemű demonstrációkban, de nyilatkozik a népnek úrbérmozgalmaiban, az arisztokrácia iránti ellenszenvében, sorsávali elégtelenségében, a kornak halasztást nem tűrő alkotmányos és anyagi kérdéseiben, a nem nemesek tetemes részénél naponta terjedő értelmiségben, . . . és, — hogy ezt se feledjük — az arisztokrácia erőtlenségében.«⁴³

A nemzet e törekvését támogatni és győzelemre vinni, ez a reformpártnak célkitűzése. Emellett a cél mellett tört lándzsát Kossuth azzal az áradó lelkesedéssel, amely szükségképen a polgáriasulásnak, a feudalizmussal szemben való óriási előnyeit látta csupán, anélkül, hogy korlátait észrevette volna.

»S mi akarjuk, hogy ezen igazságos követelés teljesíttessék, mert hazánk s nemzetünk újjá-születését óhajtjuk ; mert szabad, önálló és erős hazát akarunk . . . Mert nem akarjuk, hogy egy önző, szűkkeblű arisztokrácia, melynek az egykori históriai díszből s nagyságból már csak foszlányok maradtak, a hazát oly legelőnek tekinthesse, melyen csak az ő juhái legelhetnek ; mert azt akarjuk, hogy a hazának joga legyen e 14 millió fiui szerelméhez, hűségéhez, bátorságához, ami viszont csak úgy lehető, ha e 14 milliónak egyenlő joga leend a haza minden adományaihoz, a felvilágosodás minden jótéteményeihez és az alkotmány minden áldásihoz ; . . .«⁴⁴

De nincs is erő, amely a nemzet nagy tömegeinek történelmi szükségességé vált követeléseivel sikeresen szembehelyezkedhetne. Ahogy Kossuth nem egyszer aláhúzta » . . . Ha önként nem megyünk . . . menettetni fogunk.«

⁴⁰ Kossuthnak 1847. október 17-én választói előtt tartott beszéde. Közl. : Bartha i. m. 211. l.

⁴¹ »Némely lényeges különbségek az ellenzéki és pecsovics pártok között.« Kossuth sk. fogalmazványa 1847 elejéről. Közl. Bartha i. m. 98—100. l.

⁴² Magyar Szózatok, 250. l.

⁴³ U. o. 249—250. l.

⁴⁴ Magyar Szózatok, 250—251. l.

»... Mert e 14 millió nélkül nincsen sem kormány, sem haza, sem arisztokrácia, sem alkotmány; — mert e 14 milliónak naponként erősbülő anyagi és erkölcsi súlya nem-sokára édes mindnyájunknak törvényt fog szabni, s nem kérdezendi, ha valljon a B[uda]p[esti] H[íradó] tulajdonosa, és a Veszprémi Káptalan tisztjei az úrbéri telket szeretik-e jobban, vagy a nemesi jószágot...«⁴⁵

De a halálraítélt ellenforradalmi osztályok mindig abban reménykednek, hogy a történelem az ő kedvéért meg fog állni mozgásában.

»... Privilegiált osztályoknak természetükben van, — írja Kossuth — hogy soha sem hiszik a privilegiumok elvénhedését. Hiában mutatják nekik a veszélyt; hiában figyelmeztetik a feltornyosodó fellegekre., Rettentően bíznak a véletlenben. Azt hiszik, a népek istene az ő istenök. Azt hiszik, a végső percben is támaszt majd egy jótékony szelet, mely eloszlatja a fellegeket. Azt hiszik a legrosszabb esetben minden eltart szépen amint van, amíg ők élnek; a többi nem az ő gondjuk.«⁴⁶

Kossuth a pusztulásra ítélt ellenforradalmi osztályoknak nemcsak a vak-ságára, »politikai diverziókra« való hajlandóságával mutat rá, hanem arra is hogy előjogaik megőrzése céljából *mindenre kaphatók*. Készek, hogy idegen hatalmakra támaszkodjanak saját szabadságra törekvő népükkel szemben, csakhog

»néhány feudális rongyot, mely felett siralmasan elzengett már szent Dávid hegedűje, a század gyalázatára és nemzetiségünk vesztére — igenis nemzetiségünk vesztére — megőrizzenek.«⁴⁷

Kossuth leszögezi, hogy előjogaik, hatalmuk megőrzése érdekében »szegődtek« a konzervatív arisztokraták a bécsi kormány »bérabszolgáivá«, »tanulták feledni a hazát«, »borulának... idegen istenek oltárzsámolyához«, készek »a külföld asztalának hulladékait fölszedegetni.«⁴⁸

Itt csak egy pár szemelvényt, pár kiragadott helyet hozhattunk Kossuthnak a magyar konzervatív pártra vonatkozó írásaiból. Azonban ezek a részek is — gondoljuk — elegendők ahhoz, hogy ne találjuk eltúlzottnak, a vita hevében könnyelműen kimondottnak Kossuthnak azt a nyomatékosan hangoztatott ítéletét a magyar nagybirtokos arisztokrácia, a főurak, és főpapok pártjáról, a konzervatív pártról, hogy az »destruktív párt, azaz országrontó párt, azaz pecsovics.«⁴⁹

A reformpártiak és konzervatívok között különösen kiéleződött a helyzet 1846 végén, 1847 elején, amikor megindultak a készülődések az elkövetkezendő

⁴⁵ Magyar Szózatok, 251—252. l.

⁴⁶ Vízota i. m. 912. l.

⁴⁷ Magyar Szózatok, 231. .

⁴⁸ Magyar Szózatok, 234. l.

⁴⁹ Vízota i. m. II. köt. 849, 850, 860. stb. lapok.

országgyűléssel kapcsolatos követválasztásokra. 1847. januárjában fejti ki Metternich, István főherceg leendő nádornak, hogy Magyarországon elmúlt az ideje a kitérő, fél-rendszabályoknak és figyelmezteti őt, hogy a harc egyrészt az uralkodó, másrészt »a rend és törvényes haladás ellenségei között folyik.«⁵⁰

A konzervatív párt nemcsak az aulikus érzelmű főnemességet szólítja fel a konzervatív jelölteknek az addiginál is nagyobb mértékben való anyagi és »erkölcsik« támogatására (ez utóbbi azt jelentette, hogy a konzervatív főpapok és főurak a fennhatóságuk alá tartozókat arra kényszerítették, hogy a reformpárt ellen szavazzanak), hanem a bécsi titkos kabinetpénztárt is hatalmas összegek erejéig igénybe vette. 1847 folyamán az uralkodó két ízben utaltatott ki 40—40 000 forintot Apponyi György kancellárnak »országgyűlési célokra.«⁵¹

Gróf Apponyi György szorgalmazására az udvar jelentékeny összegeket fordított már 1846-ban Deák Ferenc követté választásának meggátolására.⁵² Azok az erőfeszítések azonban, amiket Kossuth követté választásának megakadályozására tettek, minden eddigit felülmultak. Így gróf Apponyi főkancellár többek között körlevéllel fordult a magyar kamara elnökéhez, a tárnokmesterhez, a kalocsai érsekhez, a váci püspökhöz, úgyszintén Pest vármegye »előkelő birtokosaihoz«, (akikre a konzervatív párt természetesen mindig számíthatott), a Kooburg és Eszterházy hercegekhez, gróf Károlyi Istvánhoz, gróf Andrássy Józsefhez, Tisza Lajoshoz és másokhoz, amelyben ezek mind-együkét felszólította, hogy

»hatásteljes befolyását« (Kossuth Lajos követté választásának) ...meghíusítására ...fordítani, »a bölcs kormánya alatt állókat pedig ... ezen iránybani erélyes és tényleges közreműködésre kötelezni és buzdítani méltóztassék.«⁵³

Egyidőben a kancellária felszólította Heves, Fejér, Tolna, Somogy és Baranya megye adminisztrátorait, hogy »a jó ügy érdekében« a követválasztást a pesti választásokkal egy napon tartsák, hogy ezzel is csökkentsék a reformpárti szavazók számát.⁵⁴

Az 1847—48-as rendi országgyűlés tárgyalásainak menetét nem feladatunk ismertetni. Hogy a felsőtábla konzervatív többsége Kossuth személyében másfajta ellenféllel találta szembe magát, mint amilyenekhez addig hozzászólt, az mindjárt az országgyűlés elején a válaszfelirat tárgyalásánál megmutatkozott. Arra a helyzetre gondolunk, amely kialakult, minekután Kossuth-

⁵⁰ Metternich bizalmas levele István főherceg leendő nádorhoz, 1847. jan. 21-éről. H. H. St. A. Konf. A. 486/847.

⁵¹ L. V. Ferdinánd utasítását a titkos kabinetpénztárhoz, 1847. okt. 11-ről, H. H. St. A. Konf. A. 190/847.

⁵² L. Kolowrat felterjesztését és Ferdinánd döntését ebben a kérdésben. H. H. St. A. Konf. A. 2311/846.

⁵³ Közli Bartha i. m. 199. l.

⁵⁴ U. o. 199—200. l.

nak az alsótáblán többséggel elfogadott válaszfelirati javaslatát a felsőtábla visszavetette. A magyar rendi országgyűlésnek mondhatni évszázados szokása szerint akkor egy végeláthatatlan üzenet-váltásnak kellett volna megkezdődnie a két tábla között. Ezuttal azonban nem ez történt. Kossuth javaslatára az alsótábla a főrendek által visszaküldött feliratot félretette azzal, hogy »a két tábla közötti alkudozásnak sem célját, sem tárgyát fennforogni nem látja« és *válaszfeliratot az uralkodónak nem küldött.*⁵⁵

Elképzelhetni a konsternációt, amit ez a magyar országgyűlések történetében precedens nélküli eset kiváltott. »Példátlan önkényesség« — ez volt az aulikus körök véleménye.⁵⁶ Báró Ferstl pedig egyenesen azt írta Bécsbe, hogy az alsótábla »szuverén konventté« alakult át »ezen tetteivel«. És már ekkor, 1847. decemberében felvetette az országgyűlés feloszlatásának gondolatát.⁵⁷

Az aulikus magyar arisztokrácia meg is tett mindent, hogy a számára nem sok jóval kecsegtető országgyűlést valami ürüggyel »még idejében« feloszlattassa. Különösen gróf Apponyi György szorgalmazta ezt szenvedélyes szívóssággal.⁵⁸ Ugyanilyen tárgyú Wirkner levele Metternichhez március 8-ról.⁵⁹ Amikor ez nem sikerült — inkább az udvar általános fejvesztettsége, mint elvi aggályai miatt — akkor Pozsonyból való tömeges távozásukkal igyekeztek a konzervatív főrendek megakadályozni azt, hogy az országgyűlés a februári párizsi forradalom hatása alatt számukra nem kívánatos határozatokat, nevezetesen Kossuth március 3-i felirati javaslatát elfogadja.

Kossuth az országgyűlés március 8-i és 9-i ülésén az alsótábla helyeslésétől kísérve élesen kikelt a konzervatív főurak Bécsbe szökése ellen: »A magyar országgyűlést nem Bécsben kell tartani« — mondta — és hivatkozással arra, hogy »a rendkívüli körülmények rendkívüli intézkedéseket kívánnak«, a maga részéről hajlandó volt a feliratot egyenesen Bécsbe küldeni, tekintet nélkül a felsőtáblára. Erre azonban, mint tudjuk, nem került sor.

Hogy a forradalom győzelme után a főnemesség, amely látszólag »nagylelkűen« hozzájárult a köztelherviselés megteremtéséhez, az úrbéri szolgáltatások megszüntetéséhez, a tized eltörléséhez, független és felelős magyar minisztérium megalakításához stb., milyen eszközökkel próbálta e törvényeket megsemmisíteni, hogy a konzervatív arisztokrácia milyen tervek szövegeit és előkészületeket tett egy *ellenforradalmi államcsíny* végrehajtására — azt Kossuth nem ismerte, nem ismerhette. Egyrészt, mert ezek az ellenforradalmi tervek titokban szövegdtek, másrészt, mert már kezdeti stádiumukban megakadtak. Az azonban Kossuth előtt világos volt, hogy a levitézlett magyar konzervatívoknak döntő

⁵⁵ Az alsótábla határozatát közli Bartha i. m. 405. l.

⁵⁶ L. az 1847. dec. 28-ról szóló titkos jelentést, Bartha i. m. 411—413. l.

⁵⁷ Közli Bartha i. m. 413. l.

⁵⁸ L. többek között ilyen tárgyú felterjesztését az uralkodóhoz 1848. február 7-ről, O. L. Kanc. Eln. Diaet. 80/848.

⁵⁹ Wirkner i. m. 190—200. l.

szerepük volt abban, hogy a március 28-i válaszeleirat megkísérelte a feudalizmust felszámoló törvények szentesítését elodáztatni, illetve megtagadni. Ekkor jelentette ki Kossuth (az alsótábla március 29-i ülésén), hogy »ez könnyelmű játékozás«, és tiltakozott nemcsak az ellen, hogy »a gróf Hardeggek, Fiequelmontok, Windischgrätzek... beleegyezésétől függ, hogy a fejedelem szava beváltva legyen«, hanem azt is kijelentette, »ha e tekintetben a legkisebb nem teljeseudnék a nemzet méltó várakozásából... akkor gróf Apponyinak, báró Jósikának s némely egyéneknek, mint hazaárulóknak proskribáltatását fogom ikvánni.« (Felkiáltás: »mindnyájan!«)⁶⁰

Kossuthnak ez a beszéde figyelmeztetés volt az Apponyiak, Jósikák, Dessewffyek, Czirákyak, Szécsenek, Eszterházyak számára, akik már ekkor szövögették az ellenforradalom szálait. Kossuthnak ez a figyelmeztetése a pusztába kiáltónak a szava maradt.

*

A forradalom győzelmével 1848. márciusában természetesen teljesen új helyzet állt elő. A forradalom első szakaszában: 1848. márciusától szeptemberig a két párt, a reformpárt és a konzervatív párt látszólag baráti jobbot nyújt egymásnak, hangoztatja, hogy felejtí a multbeli ellentéteket, tulajdonképpen pedig összefog a harmadik tábor, a »közös ellenség«, a pesti nép és az elégedetlen paraszti tömegekkel szemben. Ennek a kifejeződése volt a Batthyány-kormány, ahol az egyik végletet Kossuth, a másikat a kipróbáltan aulikus és konzervatív Eszterházy Pál herceg képviselte.

Kossuthot ebben az időben teljesen áthatja a nemzeti egység megteremtésére való törekvés, s valóban nagy áldozatokat hoz, nagy engedményeket tesz ennek létrehozása és fenntartása érdekében. Erre utólag is ő maga többször rámutatott. Nevezetesen 1871-ből származó ismert levelében (»Visszapillantás 48-ra«) rámutat arra, hogy »a részletek tekintetében a 48-iki mű sem nem teljes, sem nem tökéletes« és annak fogatkozásait azzal magyarázza, hogy »a nemzet akaratának kompakt erejét« kellett a külső ellenséggel szembehelyezni. Ki kellett kerülni, hogy a »bécsi hatalom« úgy lássa »miként csak egy dologban is van mire támaszkodni«. A nemzeti egységfront érdekében hozott engedmények, »48 fogyatékoságai« között nem utolsó helyen sorolja fel, hogy »a nagyméltóságú főrendi tábla nagy abszurditásához a 48-iki törvényhozás még csak nem is nyúlt«. Rámutat arra, hogy az államnak az egyházakkal való viszonyát ugyan ez okból nem rendezték a következetes szabadelvűség szempontjának megfelelően, s mindezt azzal magyarázza, hogy »a főrendi tábla szabadelvű töredékének közreműködésére, a többieknek pedig legalább rezignációjára szükségünk volt«.⁶¹

⁶⁰ Közli Bartha i. m. 702. l.

⁶¹ Kossuth I. Iratai VIII. köt. 331—349. l.

Az udvar és az aulikus arisztokrácia ellenállási kísérleteinek (1848. március) sikeres visszaverése után bizonyos szélsérend, mondhatnánk fegyverszüneti állapot állt be a két tábor között. Időnyerés, hogy azután kellő pillanatban megindított ellentámadással mindent visszavegyenek, — ez volt az udvar taktikája. Az udvar taktikája megszabta az aulikus magyar arisztokraták magatartását is. Ehhez járult, hogy a Batthyány-kormány összetétele, különösen herceg Eszterházy Pál személye bizonyos bizakodással is töltötte el őket. »Hazánk kormányzási formáinak megváltoztatása bevégzett tény« — szögezi le a konzervatívok egyik főkorifeusa, gróf Szécsen Antal — »régí elvbarátaihoz« intézett »Nyílt levelében«. ⁶² Az egyes intézkedésekre vonatkozólag »eltérőek lehetnek — írja — a nézetek, de magyar azokat megtámadni, magyar azokat gyöngíteni soha sem fogja«. Leszögezi, hogy »a hozott törvény iránti tisztelet, a bevégzett tény nyugodt elfogadására int mindenkit.« Szőgyény László volt alkancellár április 18-án a nádorhoz intézett levelében kifejti, miszerint »érzékeny hálával fogadná«, ha szolgálatait a felelős magyar minisztérium igénybe venné. »Minden percben, a legelső intésekre hajlandó ilyen irányú felszólításnak eleget tenni.« ⁶³

1848. szeptemberében, amikor a dinasztia úgy érzi, hogy eljött az ideje annak, hogy Magyarországgal kenyértörésre vigye a dolgot, és nyílt támadásba megy át, a Batthyány kormány által képviselt, — ha szabad így mondanunk — »koalíciója« a különböző pártoknak, felborul. Kossuth úgy menti meg a forradalmat, hogy a baloldallal szövetségre lép. A konzervatív főnemesség pedig egyre nyíltabban (l. Eszterházy Pál lemondását, báró Récsey ú. n. »miniszterelnökségét« stb.), Windischgrätz betörése után egészen leplezetlenül az országot fegyveresen megtámadó dinasztia mellé áll. A küzdelem a két tábor között ekkor már a politikai harc végső eszközeivel — fegyverekkel folyik. *Ennek az élet-halálharcnak az idején a magyar arisztokrácia zömében az ellenség táborában van.* Hatalmas, tetteles támogatást nyújt az ellenséges csapatoknak, katonai és politikai, gazdasági és közigazgatási, sőt még egyházi téren is.

Az első nyílt árulások Jellasich betörésével kapcsolatban voltak észlelhetők, mégpedig mindenekelőtt abban a formában, hogy a hadsereg számos főtisztje, nemcsak idegenek, magyarok is megtagadták az engedelmességet és kijelentették, hogy nem hajlandók Jellasich ellen harcolni.

A nemzeti felháborodásnak, amit ez kiváltott, a leghatározottabban és legerélyesebben Kossuth adott kifejezést. A képviselőház 1848. szeptember 13-i ülésén mondta a következőket: »A táborból minden nap jönnek hírek, ... miszerint a dolog annyira megy, hogy a táborban levő magyar ezredeknek tisztjei közt is aláírási ívek keringenek, annak kinyilatkoztatására, hogy a szerbek és horvátok ellen nem fognak küzdeni ... Kinyilatkoztatom, hogy azon nemzet nem fog élni, amely nemzet elvül nem választja azt, hogy aki őt követi, ő azt

⁶² Budapesti Híradó, 1848. április 18.

⁶³ O. L. Belügymin. Eln. 13/848.

mennykövel... A tirannizmusnak nem ismerem veszélyesebb nemét, mint amely törvényiránti engedelmességre hivatkozva rontja meg a törvényt és dönti meg az alkotmányt...»⁶⁴

Gróf Teleky Ádám árulásának hírére (»Ki hitte volna, hogy még a Teleky név sem lehet ment a szennytől és... alacsony ocsmányságtól?«) Kossuth az, aki a leghatározottabb és legkonkrétabb rendszabályok fogantatását követeli: »Kik magukat ily ocsmánnyul megbélyegezték a nemzet előtt ne kérkedjenek büntetlenül egy percig is, hanem nyomban szigorú büntetéssel sulytassanak.«⁶⁵ Már ebben az időben figyelmezteti Batthyányt, hogy »intézkedéseinek csak akkor lesz sikere, ha nem szavakban, hanem jól kiszemelt egyéniségekben keresi a biztosítást.«⁶⁶

Az árulókkal szemben erélyesebb rendszabályokra azonban csak a Honvédelmi Bizottmány megalakulása után és akkor is mindenekelőtt Kossuth kezdeményezésére kezdett sor kerülni. Már október 8-án megjelenik Kossuth aláírásával a rendelkezés, amely szerint »meghagyatik minden magyarországi, erdélyi, szlavóniai és horvátországi várparancsnoknak és várakban létező minden katonaságnak, hogy... 1. hét nap alatt múlhatatlanul tűzze ki a magyarországi háromszínű lobogót, 2. ...hűségét és a Honvédelmi Bizottmány iránti kész engedelmességét...múlhatatlanul írásban bejelentse.

...Mindenki, ki ezen két kötelességét elmulasztaná, mint hazaáruló tekintetik s mint ilyen törvényen kívülinek nyilvánítatik és bárki által is megfogadtathatik és agyonlövettethetik. A vonakodók, vagy engedetlenkedők, mint hazaárulók fognak megkegyelmezés nélkül szigorúan megbüntettni.«⁶⁷

Kossuth szembeszállt azokkal, akik túlságosan kesztyűs kézzel akartak elbánni az esküt megtagadó párttűz tisztekkel. Ragaszkodott ahhoz, hogy az ilyenek, még ha külföldiek is, az országot el ne hagyhassák, az országon belül pedig rendőri felügyelet alatt álljanak, mégpedig nem az ország fővárosában, hanem katonai szempontból kevésbé fontos vidéki helyeken szétszórva. Így pl. az esküt megtagadó turszki ezredbeli tisztekre vonatkozólag a Honvédelmi Bizottmány utasította a Hadügyminisztériumot, hogy amennyiben ezek közül »egyik vagy másik az országból hitletétel nélkül ki akar menni, a kimenetel semmi szín alatt meg nem engedendő.«⁶⁸

Kossuth november 22-én átiratban utasítja a hadügyminisztériumot, hogy a megbízhatatlan tisztek Péterváradról »biztos felügyelés alatt ide Pestre szállíttassanak, mert a Bizottmány éppen nem hajlandó arra, hogy ily ellenszenvű tisztek másfelé (bármerre) vevén útjukat, rövid idő lefolyása után az országból

⁶⁴ Kossuth L. Iratai XI. köt. 341—342. l.

⁶⁵ Kossuth szept. 15-i beszéde a képviselőházban. Kossuth Hírlapja, 1848. szept. 24.

⁶⁶ Kossuth L. Iratai XI. köt. 340. l.

⁶⁷ O. L. 1848—49-es nyomtatványok; Közlöny, 1848. 125. sz.

⁶⁸ O. L. O. H. B. 5328/848.

kimenve minden fogadás ellenére is, úgyis számos ellenségeink számát szaporítsák». ⁶⁹

Kossuthnak gondja volt arra is, hogy a hadseregből eltávolított, megbízhatatlan elemek ne maradhassanak a fővárosban. Ezzel kapcsolatban ellentmondásba is került Görgeyvel, aki 1848. decemberében 25 »schwarzgelb« tiszttel hadseregből eltávolítani határozott, de ugyanakkor igen előnyös feltételek mellett megállapodást kötött velük arra vonatkozólag, hogy lehetőleg Budapesten maradnak. Kossuth ezeket a feltételeket túl kedvezőeknek találta.

»Sokat ígért tábornok úr, nagyon sokat — írja Görgeynek december 21-én — aki esküje s reversalisa után a döntő percben kész szavát megszegni, az nem ily kegyelmet, de vasraveretést érdemelne.« ⁷⁰ Ugyanaz nap utasítja a Hadügyminisztériumot, hogy nevezett tiszteket »Fehérvár, Kalocsa, Jászság-Gyöngyösre szétszórva dislocálja... El velük... nehogy megmérgezzék a levegőt«. ⁷¹

Különösen halaszthatatlannak tartotta Kossuth a várak megtisztítását az ellenséges elemektől, nehogy ezek az ország eme erősségeit az ellenség kezére játsszák.

E célt szolgáló számos rendelkezése között különösen érdekes Haczell kormánybiztosnak december 12-én küldött levele :

»Péteváráddal, ha a legnagyobb erőmegfeszítéssel nem vigyázunk, aként járhatunk, mint Temesvárral... Kövessenek el mindent a vár biztosítására, kímélet és habozás nélkül...«

Felhívja a kormánybiztos figyelmét, hogy Péteváradon (és Újvidéken)

»sok gyanus ember van; árulási bűnére morális bizonyossággal esküdni lehetne, de mert szabadságon vannak (azaz szabadon vannak, A. E.) jogilag biztos adatok nincsenek ellenük. Ily emberek iránti kímélet ejtette veszélybe a hazát. Ellenünk összeesküszik szemünk láttára minden gazember, mi pedig nézzük nagylelkűen, próbákra várunk, ahelyett, hogy az országot árulás ellen biztosítanánk.« ⁷²

Kossuth ismételten tiltakozott az ellen, hogy magyar katonai hatóságok, vagy egyes katonai egyének levelezést folytassanak ellenséges katonai hatóságokkal és személyekkel. Már 1848. november 11-én ilyen értelmű átiratot küld az Országos Rendőri Hivatalnak. ⁷³ November 22-én figyelmezteti Mészáros Lázár hadügyminisztert :

⁶⁹ O. L. O. H. B. 3513/848.

⁷⁰ O. L. O. H. B. 6204/848.

⁷¹ O. L. O. H. B. 6204/848.

⁷² O. L. Hadügymin. 323/848.

⁷³ O. L. O. H. B. 2696/848.

»A főhadiparancsnokságnak levelezését illetőleg ... a legszorosabb őrködés, óvatosság ... használandó.«⁷⁴

November 16-án tiltakozik az ellen, »hogy magyarhoni ezredektől, vagy annak egyes részeitől a számadásuk megvizsgálása végett Bécsbe küldetnek.«⁷⁵

Külön kell beszélnünk arról, hogy Kossuth sokszor óvatos és gyanakvó volt olyan személyekkel szemben is, akik általában a kormánykörök bizalmát élvezték és a későbbiek folyamán kiderült, hogy neki volt igaza. Így pl. Kossuth igen bizalmatlan volt Baldaccival szemben. Baldacci — írja Kossuth a Honvédelmi Bizottmánynak — »midőn honunk felett a veszély leginkább tornyosulni kezdett, állomását hűtlenül, vagy kislelkűleg, de mindenesetre hazafiatlanul elhagyá«. Ezért tiltakozott az ellen, hogy Baldaccit a Királyhágón túli hadak főparancsnokává kinevezzék. »Ezt kimondani — írja Kossuth — meggyőződésem parancsolá, mely *nem szereti, hogy a haza ügyeinek vezetése magukat gyanussá tett emberek kezeibe téessék.*«⁷⁶

Nem ilyen határozottan, de azért érezhetően bizalmatlan volt báró Vay Miklós erdélyi kormánybiztossal szemben is. Ennek rosszsalását fejezi ki október 28-án afelett, hogy jelentéseiben nyoma sincs az erélyes intézkedéseknek a növekvő veszély elhárítására. A kormány nyujtotta minden segítség »foganatlan — írja — ha az ottani magyar népesség kombinált önvédelemmel nem támad és ha kivált a nemesi rend, ahelyett, hogy a védelem élére állana, gyáva panaszokra fakad, vagy éppen megfutamodásban keresi menedékét«. Levelét azzal fejezi be : »Elvárjuk, hogy ön a veszélyeztetett kerületben tapasztalt eddigi mulasztásokat kettőzött tevékenységgel, szigorral, s ahol kell kérlelhetetlenséggel is helyre pótolandja.«⁷⁷

Ha a fenti esetekre az jellemző, hogy több éberséget tanusítva a vezetők kiválasztásánál az országot rengeteg kártól óvhatták volna meg, úgy ez különösen állt Hentzi tábornok esetére. Hentzit, mint magyarországi születésű főtisztet, nagy hűségfogadkozásaira fel nevezték ki Pétervárad katonai parancsnokává még a Batthyány-kormány idején. Innen Kossuth sürgetésére távolítják el 1848 végén. Kossuth szükségesnek tartotta, hogy Hentzi »biztos vigyázatú felügyelet« alatt álljon, mégpedig a honvédelem szempontjából veszélytelen helyen.⁷⁸ Amikor Hentzi azzal a követeléssel állt elő, hogy engedjék őt Szlavóniába távozni, azt Kossuth akadályozta meg és közölteti Hentzivel, hogy »az olyan várparancsnokok, kik az ellenséggel cimborálnak, előbb haditörvénszék elébe állíttatnak.«⁷⁹ Ez azonban nem következett be. Hentzi akadály-

⁷⁴ O. L. O. H. B. 3472/848.

⁷⁵ O. L. O. H. B. 3029/848.

⁷⁶ O. L. O. H. B. 2720/848. (Aláhúzás tőlem, A. E.)

⁷⁷ Közli: Silviu Dragomir: Studii și documente privitoare la revolutia romanilor din Transilvania in anii 1848—49. III. k. Cluj. 1946. 147. l.

⁷⁸ O. L. O. H. B. 3811/848.

⁷⁹ O. L. O. H. B. 5604/848.

talánul bevárhatta Windischgrätz bevonulását és 1849. májusában, mint Budavár parancsnoka Pest bombázásával és a Lánchíd felrobbantásának tervével a magyar nép egyik legelvetemültebb ellenségének bizonyult.

De árulók nemcsak a hadseregben voltak. Az árulás mindenütt felütötte a fejét, ahol a betörő ellenségben szövetségesre számíthatott. 1848 őszén az arisztokrácia jelentős része ahelyett, hogy a veszélyben-forgó hon védelmére sietne, tömegesen hagyja el az országot. Hozzájuk, »a méltóságos méltatlanokhoz« fordult ily keserű szavakkal Barsi József:

»Gólyákká lettetek, melyek a lángba-borult házat hűtlenül és csak önmenekülésre törekedve elhagyják. Mi nektek Budapest? Mi nektek Pécs, Fehérvár, Győr, vagy Pozsony! Csak Bécs és München, Páris és London, Nápoly és Róma álljon, s ti boldogok vagytok, nektek több mi sem kell...«⁸⁰

1848. novemberében az egész országot megrázza Kolozsvár feladásának a híre. Ez báró Baldacci Manó erdélyi főparancsnok és gróf Vay Miklós erdélyi kormánybiztos gyávaságán és tétlenségén kívül kimondottan a konzervatív erdélyi arisztokráciának a műve volt. Azok az erdélyi arisztokraták, akik — a kortársak szerint, — nap, mint nap azt számígtatták, hogy »mennyibe kerülnek nekik Kossuth uramék«,⁸¹ a kolozsvári gazdag polgárságban szövetségre találtak és keresztülvitték, hogy a város kapituláljon.⁸²

December közepén Windischgrätz vezetésével jelentékeny császári csapatok törnek be az országba és aránylag akadálytalanul, nyomulnak az ország szíve felé. A bevonuló ellenség élén magyar mágnások lovagoltak. Sopronban Windischgrätz főtisztjei közt ott vannak gróf Apponyi Károly, gróf Pálffy Móric báró, Petrichevich-Horváth János. A honvédhadsereget hűtlenül elhagyva a császáriak oldalára ment át gróf Eszterházy Sándor, Nádaszy, vagy féltucat Zichy. A magyarok ellen harcolt fegyveresen gróf Gyulay, gróf Gedeon, Ottinger, báró Jósika János és annyi más.

Windischgrätz már Magyarország elleni haditervének kidolgozása idején és méginkább az országba való betörésének pillanatától kezdve biztosan számíthatott a magyar konzervatív arisztokraták legtevékenyebb támogatására. Ezek tényleg csapatostól sereglenek Windischgrätz főhadiszállására: elhagyják vidéki kastélyaikat, jönnek a különböző osztrák fürdőhelyekről, ahol eddig meghúzódtak, jönnek Salzburgból, Bécsből, Olmützből. A régi konzervatívok, — egy, vagy két esetet leszámítva — valamennyien készségesen teljesítették, megítéltetésnek vették Windischgrätz felszólítását az »együttműködésrek«. Az osztrák csapatok által megszállt területeken Windischgrätz polgári közigazgatást, egész állami apparátust teremt és minden feladatra akad ember. Akad

⁸⁰ Kossuth Hírlapja, 1848. október 28. »A magyar főarisztokráciához« vc.

⁸¹ »Március 15«.

⁸² Czetz János őrnagy jelentése a Honvédelmi Bizottmányhoz 1848. november 18-ról. O. L. O. L. B. 3523/848.

szolgálatkész, nem egyszer önként felajánlkozó magyar mágnás, magyar főpap, magasrangú és kevésbbé magasrangú hivatalnok.

Győr katonai parancsnoka gróf Apponyi Károly lett. Pozsony megye császári biztosa gróf Zichy Ferenc, Győr és Moson megyékké gróf Zichy Félix, Babarczy Antal és Havas József Pest megyében működnek. Brassó megye császári biztosa báró Ambrózy Lajos, Bars és Komárom megyéké báró Majthényi László. Császári biztosok még Windischgrätznél: Andrássy József, gróf Zichy Edmund, gróf Károlyi Lajos, gróf Waldstein János, gróf Forgách Antal, ifj. Majláth György, báró Révay György és mások. Gróf Szirmay István Sárospban saját költségére csapatot szervez a császáriak támogatására. Felvonul a konzervatív párt egész vastartaléka is: a Czinderyek, Rohonczyak, a Hedryek, Döryek. Gróf Almássy Móric hálátelt szívvel fogadja el Windischgrätztól a kamarai ügyek vezetésére a megbízatást. Szőgyény László az országos ideiglenes polgári közigazgatás vezetője lesz. Gróf Mailáth Antal az ú. n. legfelsőbb törvényszék élére kerül. Gróf Apponyi György, gróf Dessewffy Emil, báró Jósika Samu, gróf Barkóczy János, Ürményi, Szentiványi tagjai lesznek annak a titkos bizottságnak, amely Schwarzenberg herceg megbízásából kidolgozza, milyen legyen a majd meghódított Magyarország politikai és közigazgatási rendje. Herceg Eszterházy Pál, gróf Szécsen Antal, gróf Andrássy György, herceg Hohenlohe Sándor, gróf Károlyi László, gróf Festetich Leó, gróf Cziráky János, ugyancsak minden erejükkel támogatják a császáriakat az országon belül, sőt külföldi összeköttetéseiket felhasználva, az országon kívül is.⁸³

Persze nem kell azt gondolni, hogy a »nagy politika« intézését bízta rájuk az osztrák kormányzat. A soraiból kikerült különböző rendű és rangú, ú. n. »királyi«, majd »had-« és »polgári biztosoknak« a feladata volt az ellenséges hadsereg elszállásolásáról és élelmezéséről való gondoskodás, a honvédsapátok állásáról, a lakosság hangulatáról anyaggyűjtés és jelentések tétele. A hazafiak felkutatása és az osztrák katonai hatóságoknak való kiszolgáltatása, az adó-kivetés, a sorozás stb. a feladatuk és ők, magyar főurak, történelmi nevek viselői mindezt készséggel végzik. Segítenek felperzselni a magyar falvakat, sarcolni a lakosságot, kiirtani az engedetlenkedőket, gúzsba kötni az életben maradókat.

Windischgrätz 1848. december 26-án, karácsony másnapján rendeli el:

⁸³ A magyar szabadságharc fegyveres leverését tevékenyen támogató magyar főurak és főpapok működésére vonatkozólag gazdag, konkrét anyagot tartalmaznak: az Országos Levéltárban a Windischgrätz Iratok (Politisch-Administrative-Sektion), az Országos Honvédelmi Bizottmány és az 1849-es Igazságügyminisztérium levéltára, továbbá a herceg Eszterházy, gróf Széchenyi, gróf Zichy-Ferraris, gróf Barkóczy, gróf Dessewffy stb. családok levéltárai; az Esztergomi Érseki Levéltárban Hám János iratai; a bécsi Haus-Hof és Staatsarchivban különösen br. Wessenberg és herceg Schwarzenberg hagyatéka, a Kriegsarchiv-ban a magyarországi hadjáratokkal kapcsolatos iratok (»Feldakten«); ugyancsak a Metternich-család levéltára Plassy-ban (Acta Clementina), a Windischgrätz-család levéltára Tachau-ban; gróf Zichy Ferenc fennmaradt iratai Sass Kálmán gyűjteményében (Érmihályfalva, Románia) stb.

1. Minden egyén... ki fegyverrel kezében elfogatik, rögtön kötél által kivégeztetik.

2. Azon helységek... melyekből lakosok... a cs. kir. hadseregnek akármilyen módon kárttenni törekednek... tűzzel vassal elpusztíttatnak.⁸⁴

December 29-i győri proklamációjában Windischgrätz »Kossuth Lajost, a Honvédelmi Bizottmány valamennyi tagjait és az ezek által a megyékbe és városokba szétküldött ú. n. kormánybiztosokat törvényen kívülieknek és földönfutóknak« nyilvánítja.⁸⁵

Február 11-én Windischgrätz elrendeli, hogy azon postahivatalnokok, kik Debrecenből érkező iratokat elfogadnak, vagy továbbszállítanak, kötéllel kivégeztetnek.⁸⁶

Jóformán nem ismerünk egyetlen esetet sem, amikor a császári szolgálatban álló magyar arisztokraták felemelték volna szavukat a kegyetlenkedések ellen, mérsékletre intették volna a hódítókat. De annál több olyan esetet ismerünk, amikor Windischgrätz intézkedéseit nem tartották elég szigorúnak, elég messzemenőnek és tőle »erélyesebb« intézkedéseket követeltek. Gróf Zichy Ferenc 1849. január 19-i beadványában a nemzeti bankjegyek haladéktalan érvénytelenítését sürgeti Schwarzenbergnél.⁸⁷ Ugyancsak ő javasolja, hogy a hazafiak zár alá vett vagyonát azonnal el is kell árverezni.⁸⁸ Gróf Zichy Félix panaszt emel, hogy a bécsújhelyi katonai bíróság túl enyhe eljárást tanúsít a magyar hazafiakkal szemben.⁸⁹ Gróf Szécsen Antal 1849. január 24-én Metternichhez írt levelében kifejti, hogy Windischgrätz egyáltalában túl engedékeny.⁹⁰

Ennyi árulás közepette mit csinál a nemzeti kormány? Kossuth az általános kishitűség és fejvesztettség közepette, amelyet különösen a főváros elvesztése idézett elő, szilárdan képviseli az ellenség előtti be-nem-hódolásnak, az önvédelmi harc elszánt továbbfolytatásának eszméjét. A magyar nép, »ha akarja védeni magát, élni fog, ha nem — elvész« — Kossuth ezekben a szavakban foglalja össze a tennivalókat. Viszont *a küzdelem a forradalom vívmányainak megvédéséért a nemzeti szabadság megtartásáért és a harc az árulók ellen ugyanannak az éremnek a két oldala volt.* Ahogyan 1848. októberében Kossuth javaslatára rendelik vissza az országba a külföldön tartózkodó magyar honpolgárokat, ahogyan Kossuth javaslatára szólította fel már akkor a magyar országgyűlés mindkét háza tagjait a törvényhozás helyére való azonnali visszatérésre, úgy 1849 elején is Kossuth az, akinek javaslatára az országgyűlés törvényt hoz a »rögtön-

⁸⁴ Gyűjteménye a Magyarország számára kiadott legfelsőbb manifesztumok és szózatoknak. Buda, 1849. 31—32. l.

⁸⁵ U. o. 32—33. l.

⁸⁶ U. o. 41. l.

⁸⁷ H. H. St. A. Nachl. Schwarzenberg IV/204.

⁸⁸ O. L. Windischgrätz Iratok 394/PAS.

⁸⁹ O. L. Windischgrätz Iratok 308/PAS.

⁹⁰ Metternich-család levéltára. Plassy Acta Clementina C. 10. Eredeti.

ítelő hadi és polgári vegyesbíróóságok felállításáról». A törvény értelmében rögtönítelő eljárás alá tartozott mindenki, aki »az ellenséggel cimborál, annak szabad akaratból, tetleges kényszerítés nélkül bármi szolgálatot tesz... az ellenségtől hivatalt, vagy bárminő megbízatást elfogad, az ellenségnek fegyvert, pénzt gyűjt, zsoldosokat szerez, utat és ösvényt mutat, írott vagy szóbeli utasítással segítségére van«.⁹¹

Kossuth szorgalmazására történik a hűtlenek honárulóvá nyilvánítása és vagyonuk elkobzása. Erre ténylegesen az esetek túlnyomó részében a Honvédelmi Bizottmánynak, illetve Kossuthnak közvetlen beavatkozására került a sor. Közvetlenül Kossuth mondatja ki Haulik zágrábi érsek, Hám János magyar hercegprímás, Scitovszky János pécsi püspök, gróf Zichy Domokos veszprémi püspök, báró Ambrózy György, herceg Hohenlohe Sándor, az áruló Pallavicini grófok, herceg Breczenheim Ferdinánd, István főherceg volt nádor és mások honárulóvá nyilvánítását és javai elkobzását.⁹² Kossuth intézkedett, hogy a detronizációs törvény következményeképpen a Habsburg-Lotharingiai család »bármely tagja által eddig az ország területén bírt javak a független magyar álladalom részére lefoglaltassanak és az országnak, mint természetszerinti tulajdonosnak visszaadassanak«.⁹³

Hazaárulásért a nemzeti kormányzat 1849. márciusától június végéig egész sor egyházi és világi főúr vagyonának zár alá vételét, illetve elkobzását rendelte el. Fogarassy Mihály püspök, Körmöczy Imre, Bezerédi Miklós, Lipthay Antal, Pribilla József kanonokok, Kunszt József esztergomi érseki helyettes, gróf Forgács Antal, gróf Forgách Sándor, báró Ambrózy Lajos, báró Seunyei Pál, gróf Zichy Ferenc, gróf Török Bálint, Szőgyény László, gróf Almásy Mór, báró Vécsey Miklós, báró Mondbach Frigyes, herceg Pálffy, gróf Nákó Kálmán, gróf Károlyi Lajos, báró Nyáry Albert, gróf Csáky Tivadar, herceg Lichtenstein, gróf Zichy Miklós, gróf Zichy István, örgróf Pallavicini Alfonz és mások állanak azoknak a honárulóknak a listáján, akiknek javaira rátette büntető kezét a forradalmi kormány.⁹⁴

A nemzeti kormány intézkedései a hazaárulók, »a belső bitangok« ellen mindennek ellenére mögöttemaradtak annak, amit az ország renkívül nehéz helyzete, a nyílt árulás szörnyű tényei és maga a magyar nép követelt. Kossuth javaslatait, felszólításait igen sokszor nem szívlelték meg, nem hajtották végre

⁹¹ Megjelent a Közlöny 1849. február 18. számában.

⁹² Haulikra vonatkozólag l. O. L. O. H. B. 1066/848., ugyancsak Eszterg. Érseki Lt. Hám-Iratok 199/a., Hámra és Scitovszkyra vonatkozólag O. L. Ig. Min. Áll. ügy 1367, Zichy Domokosról l. O. L. O. H. B. 3792/848; István főhercegre vonatkozólag O. H. B. 5634/849. és Igazs. Min. Állad. Ügyészség 2221/849., herceg Hohenlohe Sándorra vonatkozólag O. H. B. 3500/849, a Pallavicini grófokra vonatkozólag O. H. B. 3752/849, Breczenheimre O. H. B. 6083/849.

⁹³ Boczkó Dániel kormánybiztosnak küldött utasítás 1849. ápr. 15. O. L. O. H. B. 5634/849.

⁹⁴ L. O. L. Igazságügyi Min. Állad. Ügyészség 1367/849, 3200, 2390, 1903—4, 1890, 2019, 3194, 2640, 2387, 2520, 3500, 3626, 3305, 3629 stb.

azok, akiknek ez kötelességük lett volna. A hazaárulók javainak lefoglalása sokszor csak bürokratikus huza-vonáshoz vezetett, ami ezer ajtót nyitott a visszaélések és a szabotázs számára. (Ez utóbbi téren Duschek Ferenc pénzügyminiszter járt elől.) A véstörvényszékek távolról sem torolták meg mindazt a sok honárulást, amelyet a hűtlenek elkövettek.

Mindebben nagy szerepet játszottak a megalkuvók, az ú. n. békepártiak. A debreceni »békepárt«, nem véletlenül opponált mindenekelőtt a hazaárulókat sújtó erélyes intézkedésekkel szemben. Nem véletlenül irányozta fő támadásait a rendőrminiszter Madarász László, a baloldal tevékeny és erélyes vezére ellen.

Kossuth április 22-én kijelenti a debreceni nemzetgyűlésben, elsősorban a békepárt felé: »Ha most, midőn forradalmi időket élünk, arra akarnak minket kötelezni, hogy Werbőczy törvényeinek korlátai között mentsük meg a hazát, akkor bizony nem vállalom el ezt a kötelességet.«⁹⁵ Ténylegesen azonban Kossuth nem egy vonatkozásban és nem egyszer »Werbőczy törvényeinek korlátai között« maradt: így pl. nem szívelte meg Táncsics javaslatát, akinek pedig ezerszer igaza volt, amikor 1849. elején a hazaárulók földjének a *paraszt*ság kezére juttatását követelte és akit ezért kinevettek és megcsúfoltak.

A magyar kormány 1849. június 20-án megszünteti az ország különböző helyein létrejött rögtönítelő vegyesbíróságokat és a továbbiakban csak egy, Pesten működő ilyen bíróságot tart fenn.⁹⁶ A diadaloktól ittasan a nemzeti kormány akkor enyhíti a harcot az árulók ellen, amikor e harc kérelmelhetetlen folytatására a legnagyobb szükség lett volna. Kossuth 1849. június 28-án »Európa népeihez« intézett kiáltványában leszögezi: »Az osztrák zsarnokság annak, ki *saját hazája* mellett vív, elvéteti vagyonát és gyalázatosan felakasztatja tisztjeinket, a mi kezünkben két tábornok, 50 főtiszt és 20 000 fogoly van; ezek közt több nemzetünkbeli hazaáruló, *de még egyet sem végeztettünk ki*. . . Mi a szabadságot és humanitást nemcsak hirdetjük, de gyakoroljuk is, azon nehéz körülményekben is, midőn az önvédelem szüksége nemzetet rendkívüli szabályokra is feljogosíthat.«⁹⁷

Bezzeg ilyen nagylelkűség nem jellemezte a magyar nép szabadságharcának ellenségeit. Ez azonban nem zavarta őket, hogy a forradalmi kormányzatot, a magyar szabadságharcot vérengzésekkel és kegyetlenkedésekkel ne vádolják. A vádolók kórusában ott volt az egész európai, de nemcsak európai reakció. Ott voltak a népek szabadságának legelvetemültebb ellenségei Bismarcktól és Wellington hercegtől kezdve az amerikai rabszolgatartókig, a római pápától a pittsburgi érsekig.

*

⁹⁵ Papp Dénes: A parlament Debrecenben. Lipcse, 1870. 132. l.

⁹⁶ Közlöny, 1849. június 21.

⁹⁷ Közlöny, 1849. július 1.

A konzervatív magyar főurak, a szabadságharc árulói 1848—49-ben beigazolták, sőt túlszárnyalták mindazt, amit róluk Kossuth, mint országrontó, destruktív, idegen ellenség szolgálatában álló, megvásárolható elemekről valaha is mondott. Mi volt az oka annak, hogy Kossuth magatartása a szabadságharc idején a hazaáruló konzervatív arisztokráciával szemben mégis inkább *védekező, mint támadó*? Ennek okát mindenekelőtt abban látjuk, hogy Kossuth a nemzeti egységfront eszméjéhez ragaszkodott akkor és olyan értelemben is, amikor és ahogyan ez a nemzeti egységfront nem volt fenntartható.

Törekedni a nemzet erőinek összefogására helyes és szükséges volt. Kossuth tévedése ott kezdődik, hogy ő a nemzeti egységfrontot ki akarja terjeszteni oly rétegekre is, amelyek ténylegesen kívülhelyezték magukat a nemzeti egységfronton. Kossuth támaszkodni akart az arisztokráciára. Ennek egy részére tudott is támaszkodni, nem egy közülük hű maradt a szabadság ügyéhez egész a vérpadig. Ezek a szabadságharchoz hű arisztokraták azonban a főnemesi nagybirtokos osztálynak csupán töredékét alkották. De vajjon az arisztokrácia többsége, zöme, amely Windischgrätz és Paskievics táborában volt, nem volt-e összességében is csupán elenyésző töredéke *a nemzetnek*?

A nemzeti harc nem tudta áthidalni a meglévő mély osztályellentétet. Kossuth ezzel a ténnyel nem akar, nem tud szembenézni, és éppen azért nem tudja levonni ennek konzekvenciáit sem.

Mindez azonban nem változtat azon a kétségbevonhatatlan és nagyfontosságú történelmi tényen, hogy a magyar 1849—49-es forradalom és szabadságharc minden komoly intézkedése a hazaárulókkal szemben, minden erélyes lépése a belső reakció ellen *Kossuth nevéhez fűződik mindenekelőtt*. Ő sütötte rá 1848—49-ben a fény- és gazdagságövezte konzervatív nagybirtokos arisztokrácia homlokára a hazaárulás bélyegét. Ezt a bélyeget homlokukról lemoshatni nem fogja soha, senki. A forradalom jogán, a nemzeti önvédelem jogán erős kézzel hozzányúlt ahhoz, ami ezeknek a »dicsőséges« családoknak mindennél fontosabb volt: a vagyonukhoz, s feltehetjük, hogyha a magyar nép szabadságharcadiadallal végződik, ezek a birtokok aligha kerültek volna vissza hazaáruló uraik kezébe, nem válhattak volna még egy teljes századon át a magyar nép mélyeséges nyomorának szinte kiapadhatatlan kútforrásává.

Ezért is zárta oly mélyen szívébe Kossuth Lajos nevét a magyar nép. Ezért is írták Marx és Engels róla, hogy

»nemzete számára Danton és Carnot (volt) egy személyben.«

Ezért áldozunk 100 esztendő múltán is tisztelettel és hálával Kossuth erőfeszítéseinek, melyeket a reakció, a bitang belső ellenség, a hazaárulók ellen kifejtett. Ezeket az erőfeszítéseket megszívlelni, tanulságaiból okulni, a mi nemzedékünk különös szent kötelessége.

HOZZÁSZÓLTAK:

Ember Győző levelező tag,

Waldapfel Eszter, az Országos Könyvtári Központ helyettes vezetője.